

İmmanuel Kant'ın *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler'i*

Doğan Göçmen

Elinizdeki küçük kitap ile Kant'ın bir çalışması daha Ahmet Fethi Yıldırım'ın çevirisiyle Türkçeye kazandırılmış oluyor: *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*. Kant, bu kısa kitabını bitirdiğinde henüz kırk yaşındadır ve kendisine dünya felsefe tarihinde seçkin bir yer sağlayacak olan felsefeci kariyerine henüz başlamıştır. Kendisinin belirtmesiyle bir felsefecinin bakış açısından çok, bir gözlemcinin bakış açısıyla kaleme aldığı çalışması, 1763 yılında yayıma hazırdır ve bir yıl sonra 1764'de de yayınlanmıştır. Kant hayatta iken metnin 1766 ve 1771 yıllarında kendisinin hazırladığı ikinci ve üçüncü baskısı yapılmıştır.

Kant gibi büyük bir filozofun neredeyse 250 yıllık bir kitabının neden çevrildiği sorusu pek bir anlam ifade etmez kuşkusuz. Yine de konuya ilişkin birkaç açıklama yaparak başlamak yerinde olabilir; çünkü metin bugün bile değişik tartışmalara konu olmaktadır ve bazı haklı sert eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştirilerin ve hatta saldırıların bazıları, hele bugün ulaşılan bilimsel bilgi düzeyinin ve toplumsal bilinç durumunun ışığında kuşkusuz yerindedir. Diğer yandan 18. yüzyıl insanından -bu bir filozof bile olsa- daha sonra gelen çağlardaki insanlar gibi düşünmesini beklemek de büyük bir hata olur. En büyük ütopyacılar bile bunu başaramamıştır. *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler'i* yayınlanmasına muhtemel itirazlar, belki de en çok Kant'ın kadın ve erkek arasındaki kişilik ve karakter farkları hakkında söylediklerini ve değişik kültür ve uluslar üzerine yapmış olduğu belirlemeleri son derece sorunlu veya ilkel bulanlar tarafından gelebilir. Elbette herhangi başka bir kitap konusunda olduğu gibi bunun da eleştirel bir gözle okunması gerekmektedir. Ayrıca Kant'ın bu kitabının sadece özellikle belirttiğim konularda söylediklerinden dolayı değil, aynı zamanda döneminin ulaşılmış olduğu bilimsel düşünce ve bilgi düzeyinin de birçok bakımdan gerisinde olduğu için eleştirel bir gözle okunması gerekir. Ne var ki, bunu kitabın yayınlanmasına karşı bir gerekçe olarak kabul etmek kanımca mümkün değildir.

Kuşkusuz, *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*, Kant'ın 'eleştirel-öncesi' (Alm.: *vorkritisch*; İng.: *pre-critical*) bir çalışmasıdır. Fakat kitabın ikinci ve üçüncü baskılarını sadece ayrıntıya dair değişiklikler yaparak hazırlamış olsa bile, Kant'ın metnin yayınlanışından uzun yıllar

sonra hala onun üzerinde düşündüğünü ve çalıştığını gösteriyor.¹ Kitapta işlenen konular üzerine ise zaten bütün felsefeci hayatı boyunca düşünüp bu konulardaki duruşunu hep gözden geçirmiştir. Kant, “[i]nsan doğasının kendine özgülüklerine ilişkin” düşüncelerini ifade ederken bunlara bir “gözlemcinin gözüyle bakacağım, bir felsefecinin değil”² derken, kanımca gereğinden fazla alçak gönüllü davranıyor. Metin, kelimenin esnek ve geniş anlamında elbette felsefi bir metin olarak da okunabilir. Zira Kant, insan doğasına (özüne) dair düşünceler ileri sürmek istemektedir. Bu, ancak felsefeye, onun yöntem ve araçlarına başvurulmak koşuluyla mümkündür. (Bu konuya aşağıda tekrar döneceğim.) Ayrıca Kant’ın bu çalışması, onun “ahlak felsefesinin ve estetik yargılama felsefesinin konularını şimdiden içermektedir” ve onları bir nevi “örgütlemektedir”.³ Hatta daha ileri gidip Kant’ın bu çalışması, “‘pratik aklın keşfi yolundadır’, çünkü o şimdiden basitçe haz veren ve güzel olan ‘ahlaksal erdemi genel ilkelere dayanan gerçek erdemden ayırmaktadır’” iddiasını ileri sürmek bile mümkündür. Zira Kant göre ‘gerçek erdem’ “‘yüce veya asil olandan kaynaklanmaktadır’ ve ‘duyguyla bir ilgisi bulunmamaktadır.’”⁴ Bu belirleme, *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*’in Kant’ın felsefi eserleri arasındaki sistematik yerine işaret etmektedir. Bu açıdan bakınca Kant’ın bu ‘eleştirel-öncesi’ yazısının, ‘eleştirel-sonrası’ felsefesinin en az üç alanının temel düşüncelerinin bazı unsurlarını içinde barındırdığı söylenebilir: ahlak felsefesi, estetik yargılama felsefesi ve kuramsal felsefe. Kısacası, Kant’ın bu çalışması, örneğin metnin hemen ilk paragrafında duyguların kökenine ve özüne dair veya eğitim üzerine söylenenler dikkate alındığında, *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*’i, onun her üç eleştirisiyle (*Salt Aklın Eleştirisi* (1781), *Pratik Aklın Eleştirisi* (1788), *Yargı Gücününün Eleştirisi* (1790)) ve pedagojik çalışmalarıyla yakından ilişkilendirmek mümkündür. Bu nedenle, *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*, estetik felsefesi en başta ve en önemlisi olmak üzere Kant’ın eleştirel felsefesinin her alanı için bir çıkış noktası olarak görülebilir. Fakat bu kitap, sadece Kant’ın felsefesinin iç tarihi açısından bir anlam ifade etmemektedir. Aynı zamanda 18. yüzyılda var olan düşünüş biçimlerinden birisini, diğerleriyle ilişki içinde belgelemek açısından, yani felsefe tarihi açısından da son derece önemli bir metindir ve sadece bu bile kitabı yayınlamak için yeterli bir gerekçe olarak görülebilir. Ve bu da kanımca en önemli gerekçedir: Kant’ın felsefi gelişimini belgelemek. Fakat belirttiğim gibi bu, eleştirel olmayacağımız anlamına gelmiyor. Tersine, Kant’a haksızlık etmemek

---

¹ Kant’ın kitabın ilk baskısı içine ayrı sayfalara yapıp koyduğu notların hepsi kitaba veya genel olarak konuya ilişkin değildir. Kant, bu notların en azından bazılarının daha sonra hazırladığı ikinci ve üçüncü baskılar için muhtemelen yararlanmıştır. Bkz.: Immanuel Kant, *Bemerkungen in den "Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen"*, yay. Marie Rischmüller, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1991.

² Immanuel Kant, *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*, Hil Yayınları, 2010 (elinizdeki baskı), s. 1 (Kant’ın bu kitabından yapılan alıntılar, elinizdeki baskıdan yapılacak ve metin içinde parantez içinde verilecektir).

³ Örneğin bkz.: Monique David-Ménard, “Kant’s ‘An Essay on the Maladies of the Mind’ and Observations on the Feeling of the Beautiful and the Sublime”, *Hypatia*, cilt 15, no. 4(2000) içinde, s. 82.

⁴ Bu belirlemeyi Kant’ın 1764 ve 1766 yılları arasında kaleme aldığı felsefi çalışmaların Fransızca baskısını yayıma hazırlayan Ferdinand Alquié yapmıştır ve görebildiğim kadarıyla bu iddiaya şüpheyle yaklaşmak için bir neden yoktur. Alquié’den aktaran Monique David-Ménard, bkz.: *age*.

için eleştirel olmamız gerekmektedir. Unutmayalım ki onun felsefesi aynı zamanda “eleştirel felsefe” olarak anılmaktadır ve eleştiri kavramına felsefe tarihinde ilk kapsamlı ve sistematik bir anlam kazandıran Kant’tır. O halde, Kant’ı da eleştirel okumak, bizzat onun felsefesinin okura yüklediği bir görevdir.

GÖZLEM VE FELSEFE

Kant’ın kitabı dört kısımdan oluşmaktadır. Fakat ilk kısmın özellikle birinci paragrafı kitaba genel giriş niteliğindedir. Bu paragrafta yapılan bir belirlemeye açıklık kazandırmak yerinde olacaktır. Burada öncelikli olarak yazının başlığında da duyurulan “gözlem” (Alm.: *Beobachtung*; İng.: *Observation*) kavramını ve bunun felsefeyle olan ilişkisini açıklamamız gerekmektedir. Bu genellikle ihmal edilir ve yanılmıyorsam ilk defa benim tarafımdan yapılmaktadır. Yukarıda işaret ettiğim gibi, Kant kitabını bir düşünürün bakış açısından değil, bir gözlemcinin bakış açısından kaleme aldığını belirtiyor. Kant, bununla neyi kastetmiş olabilir? Bir konuyu gözlemcinin bakışıyla ele almak ile bir düşünürün bakışıyla ele almak arasındaki fark nedir? Literatürde tartışılan bu sorulara Kant, kitabında ne yazık ki bir açıklık getirmemektedir; söz konusu açıklamayı yapıp geçmektedir. Fakat anlaşılana, bu ayrım düşünür için de son derece önemlidir. Bu nedenle her şeyden önce, Kant’ın *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler* adlı kitabına öngelen veya sonra yazılmış ama ‘eleştirel’ döneminden önce kaleme almış olduğu çalışmalarından hareketle bu sorulara bir yanıt aramamız gerekmektedir, çünkü kanımca Kant’ın bu döneme ait yazı ve yapıtlarında geliştirdiği felsefe kavramı, *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*’de kullandığı felsefe kavramına en yakın olanıdır. Kuşkusuz, eleştirel ve eleştirel-sonrası yapıt ve yazılarının da dikkate alınması, konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Ayrıca bu, bize Kant’ın eleştirel-dönüşünün felsefi açıdan ne anlama geldiğini de gösterebilir. Örneğin onun eleştirel-dönüşüne dair genellikle olumlu bir kanı hâkimdir. Yakından bakıldığında bu konuda ayrıntılı bir fikre sahip olunabilir ve bu yaygın kanının hangi bakımdan doğru olduğu konusunda daha detaylı bir düşünceye varılabilir. Fakat *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*’de kullandığı felsefe kavramını açıklayabilmek için eleştirel-öncesi yazılarına başvurulmak zorundadır. Kant’ın bu dönem temel aldığı felsefe kavramından yola çıkarak gözlem kuramını ve buna dayalı bilgi kuramını tanımlayabiliriz. Bu bize *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*’de ileri sürülen savların hangi anlamda alınması gerektiği konusunda bazı ipuçları verebilir.

Fakat burada çok önemli bir sorunla karşılaşyoruz. Kant, yazısında gözlemcinin bakışı ile felsefecinin bakışı arasındaki farka işaret etmesine karşın, burada öncelikli olarak dikkate aldığımız eserlerinde gözlem kuramına dair tatmin edici bir tartışma sunmamaktadır. Kant’ın bütün eserlerinde gözlem kuramına, gözleme dayalı bilgiye ve bunun felsefe ve felsefi bilgiyle arasındaki

farka ilişkin neredeyse hiç açıklama yok gibidir. Bu, bazı yorumcuları Kant'ın kitabın başlığında kullandığı gözlem kavramını felsefeye ve metnin ilk paragrafında işaret ettiği gözlemci bakışını düşünür bakışına karşıt olarak okuma eğilimine itmiş, hatta temel aldığı gözlem kavramının yöntemden yoksun olduğu iddiasında bulunma konusunda cesaretlendirmiş gözüküyor.⁵

Kant'ın Yöntemine Dair

Kant'ın gözleme dair ilk tanım denemesine *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nde rastlıyoruz. Burada Kant, gözlemi, yönteme dayalı yapılan “deneyim” olarak tanımlıyor.⁶ Fakat bu, yani Kant'ın eleştirel-öncesi yazılarında gözleme dair bir tanımın bulunamaması, onun gözlemi felsefeye veya gözleme dayalı bilgiyi felsefi bilgiye karşıt anlamda kullandığı ve onun gözlem kavramını kaba bir şekilde her türlü yöntemden yoksun bir şekilde kullandığı anlamına gelmiyor. Burada özellikle dikkate aldığımız eleştirel-öncesi yazılarında Kant, gözlemi hep olumlu anlamda kullanıyor ve hatta spekülâtif bilgiyi düzeltebilen bilgi edinme yöntemi olduğunu ima ediyor.⁷ Ayrıca unutulmamalıdır ki Kant, *Genel Doğa Tarihi ve Gök Kuramı* başlıklı kitabında konuya dair gözlemlerini ortaya koyarken, kitabın alt başlığında beyan ettiği gibi, “Newtoncu ilkeler”i temel almıştır. Kant'ın kastettiği en önemli Newtoncu ilke, “mekanik” ilkesini temel alan yönteme dayalı deneyimdir, yani gözlemdir.

Kant'ın *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'inde kısımların örgütlenişine dikkat edilirse, ilkesel olarak onu belli bir yönteme, el yordamıyla da olsa, birçok bakımdan henüz içgüdüyle de olsa, diyalektik yönteme göre örgütlemeye çalıştığı, dolayısıyla basit ve soyut olandan karmaşık ve somut olana doğru ilerlediği görülecektir. Zira dört kısımdan oluşan kitabının ilk kısmında kitabın konusunu saptadıktan sonra, ikinci kısımda genel olarak insanın doğası (soyut-basit), üçüncü kısımda cinslerin (kadın ve erkeğin) birbiriyle ilişkili doğası üzerine ‘gözlemlerini’ sergiliyor (soyut-somut-karmaşık) ve son olarak ulusların karakterini (doğasını) ele alıyor (soyut-daha-somut-karmaşık). Örneğin *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'den bir yıl önce 1763 yılında yayınlanan *Tanrının Varlığının Bir İspatına Dair Tek Mümkün Kanıt Temeli (Der einzig mögliche Beweisgrund zu einer Demonstration des Daseins Gottes)* adlı kitabında yönteme ilişkin bir açıklamada bulunuyor. Kitabın “çoklukta birlik” (diyalektik kurguya dikkat ediniz!) sorununu tartıştığı bölümde “her şeyin özünün bile ortak bağımlılığının” birleştirici büyük bir temele dayandığını ileri sürdükten sonra bunu bazı örneklerle açıklamak istediğini ve bunu yaparken de izleyeceği yöntemi şöyle açıklıyor:

⁵ Susan Shell, “Kant as Propagator: Reflections on ‘Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime’”, *Eighteenth-Century Studies* içinde, c. 35/3(2002), ss. 455-468.

⁶ İmmanuel Kant, *Kritik der Urteilskraft*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1993, s. 239 (§ 296).

⁷ İmmanuel Kant, *Untersuchung über die Deutlichkeit der Grundsätze der natürlichen Theologie und der Moral*, Werkausgabe (Vorkritische Schriften bis 1768, c. 2), yay. Wilhelm Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1977, c. 2 içinde, s. 749.

Bu çok büyük garipliği bazı basit örneklerle açıklamaya çalışacağım. Bunu yaparken, gözleme göre dolaysız kesin olandan daha genel yargıya doğru yavaş yavaş yukarı çıkma yöntemini titizlikle takip edeceğim.⁸

Kant'ın burada betimlemeye çalıştığı ilk nüveleri Aristoteles'de olan basit ve soyut olandan karmaşık ve somut olana doğru ilerleme yöntemidir ve *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'de de uygulanmaya çalışılan yöntem budur. Onun dayanmış olduğu bu yöntemi yeterince tutarlı uygulamadığı; uygulamış olduğu diyalektik yöntemin Hegel, hele Marx gibi büyük yöntemcilerin geliştirmiş olduğu diyalektik kuramın çok gerisinde kaldığı; diyalektik yöntemi temel almaya çalışırken çağında yaygın olan mekanik yöntemle sık sık geri düştüğü için eleştirilebilir. Fakat onun gözlem kuramının yöntemden yoksun olduğunu veya keyfi olduğunu ileri sürmek, kanımca Kant'ın ta erken yazılarından başlayarak yöntem konusunda göstermiş olduğu çabayı dikkate almamak anlamına gelir. Yeni Çağ'da eserleri Aristotelesçi felsefenin bir yanını mutlaklaştıran geleneksel Orta Çağ metafiziğinin yıkılışının habercisi olan Descartes'ın en temel sorusu, henüz kurulmakta olan yeni metafiziğe dayanarak emin bilgiye *nasıl* ulaşılabileceği, yani yöntem sorusudur. Kant bunun bilincindedir ve konuya dair eleştirel-öncesi, eleştirel ve eleştirel-sonrası yazılarının temel sorusu, *Salt Aklın Eleştirisi*'nde açıkça formüle ettiği Descartes'ın sorusudur: "**Metafizik bilim olarak nasıl mümkündür?**"⁹ Kant'ın en erken yazılarından itibaren temel sorusunun bu olduğunu göstermek için ilk çalışmalarından birisinden aktarmak istiyorum: *Canlı Güçlerin Gerçek Değerlendirmesi Üzerine Düşünceler*. Burada başlığını kısaltarak verdiğim bu çalışmada Kant şu belirlemede bulunuyor: "Birçok diğer bilimler gibi metafiziğimiz oldukça temel bir bilgi ediniminin yalnızca eşliğindedir; onun aşılıp aşılmayacağını tanı bilir."¹⁰ Görüldüğü gibi en erken çalışmalarından birisi olan bu kitabında Kant, metafiziğin kuruluş aşamasında olduğunu bilincindedir. Bu doğal olarak yöntem sorusunu hemen gündeme getirir ve Kant'ın erken yazılarının hemen hepsi, *Salt Aklın Eleştirisi*'nde açıkça tanımladığı yukarıdaki soru ve metafiziğin diğer temel soruları etrafında dönmektedir. Bu bağlamda burada Kant'ın erken yazılarının hemen hepsine gönderme yapılabilir. Ancak bu konuda 1763 yılında tamamladığı ve 1764 yılında yayınlanan bir çalışmasını özellikle vurgulamak istiyorum:

---

⁸ İmmanuel Kant, *Der einzig mögliche Beweisgrund zu einer Demonstration des Daseyns Gottes*, Werkausgabe (Vorkritische Schriften bis 1768, c. 2), yay. Wilhelm Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1977, c. 2 içinde, s. 659.

⁹ İmmanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, yay. Jens Timmermann, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1998, s. 77 (kaldırı ve italik olarak çift vurgu Kant'a aittir).

¹⁰ İmmanuel Kant, *Gedanken von der wahren Schätzung der lebendigen Kräfte und Beurteilung der Beweise, derer sich Herr von Leibniz und andere Mechaniker in dieser Streitsache bedienen haben, nebst einigen vorübergehenden Betrachtungen, welche die Kraft der Körper überhaupt betreffen*, Werkausgabe (Vorkritische Schriften bis 1768, c. 1), yay. Wilhelm Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1977, c. 1 içinde, s. 42.

Untersuchung über die Deutlichkeit der Grundsätze der natürlichen Theologie und der Moral (Doğal Teolojinin ve Ahlakın Temel İlkelerinin Açıklığı Üzerine Araştırma).¹¹ O halde Kant'ın ilk yazılarından itibaren yöntem sorunu üzerine eğildiğini dikkate alırsak, *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'de dayandığı gözlem kuramının yöntemden yoksun olduğunu ileri sürmek mümkün değildir.

Gözlem ve Felsefe Arasındaki İlişki Üzerine

Kant'ın gözlem kuramının belli bir yöntemle dayandığını ve bunun henüz gelişmeye muhtaç olsa da diyalektik yöntem olduğunu gösterdikten sonra, şimdi onun gözlemi ve gözleme dayalı bilgiyi felsefeye ve felsefi bilgiye karşıt olarak kullandığına ilişkin iddiaya dönebiliriz. İddia ileri sürülürken genellikle karşıt (İng.: *opposition*) kavramı kullanılıyor, fakat bu kavramın hangi anlamda kullanıldığı belirtilmiyor. Bu nedenle karşıtlık kavramını önce alışılmış (Alm. *gewöhnlich*; İng. *ordinary*) anlamda, yani felsefenin yadsıması olarak almak mümkündür. Bu açıdan bakınca *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'in felsefi bir metin olarak okunmaması gerektiğini önermiş oluruz. Kant'ın söz konusu açıklaması da bunu destekler gibidir. Fakat konuya biraz daha yakından bakmakta fayda var. Zira kavram üzerine Aristoteles'ten beri gelişmiş ayrıntılı felsefi bir araştırma ve bilgi mevcuttur.

Yukarıda da işaret ettiğim gibi, Kant'ın *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'i bir felsefecinin değil, bir gözlemcinin bakış açısından kaleme aldığına dair açıklaması, bu iki bakış açısının birbirini dışlayan karşıtlık anlamda kullandığı anlamına gelmiyor. Kant, kitabının hemen ilk paragrafında belirttiği gibi, insanın doğasına ilişkin “özellikle istisna gibi görünen birkaç yere bakacağım” diyor (1). Yani Kant, konusunu bir gözlemcinin bakış açısından incelese de, insanın doğasına veya özüne ilişkin bazı bilgi iddiaları ileri süreceğini belirtiyor. Bunu gözlem kuramına dayanarak yapmak, kavramı sadece çok özel bir anlamda aldığımız taktirde mümkündür. (Bunun ne olduğunu biraz aşağıda ele alacağım.) Aksi taktirde bir şeyin doğasına (özüne/tözüne) dair bilgi iddiası ileri sürmek, sadece insanın değil, her hangi başka bir şeyin doğasına (özüne/tözüne) ilişkin de, ancak felsefi araç ve yöntemlere başvurularak mümkün olabilir; çünkü öze veya töze dair bilgi ancak soyutlama yöntemine dayanarak elde edilebilir. O halde Kant, *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'de insanın, kadının/erkeğin ve giderek ulusların doğasına dair bilgi savları ileri sürdüğüne göre, gözlem kavramını, felsefenin yadsıması anlamında felsefe kavramına karşıt olarak kullanmış olması mümkün değildir. Fakat Kant'ın açıkça kurduğu karşıtlığı hangi anlamda almak gerekmektedir?

Kant'ın gözlem ve felsefe kavramları arasında kurduğu karşıtlığın anlamını gösterebilmek için erken yazılarında geliştirdiği özdeşlik ve fark kavramını sergilememiz gerekmektedir. Kant,

¹¹ İmmanuel Kant, *Untersuchung über die Deutlichkeit der Grundsätze der natürlichen Theologie und der Moral*, ss. 739-773.

Metafiziksel Bilgi Edinmenin İlk Temel İlkelerine Dair Yeni Açıklamalar başlıklı önce Latince olarak kaleme almış olduğu yapıtında bilgi edinmenin temeli olarak çelişki-önermesi (Alm.: *Satz des Widerspruchs*) ve özdeşlik-önermesi (Alm.: *Satz der Identität*) birbirleriyle karşılıklı ilişki içinde, bunu örneğin Hegel gibi bir ontolojik ilişki biçimi olarak değil de, Aristoteles gibi sav-önermesi (İng.: *proposition*) çerçevesinde ele alıyor. Burada Kant'ın konuya yaklaşımının sorunlarını ve birbiriyle çelişen açıklamalarını ele almamız mümkün değil. Kısaca belirtecek olursak: Kant'ın söz konusu çalışmasının birinci kısmının konusu, bütün gerçeklere temel oluşturabilecek tek bir koşulsuz önermenin olmadığına dairdir. Kant'a göre her iki önermeyi (çelişki ve özdeşlik) bütün gerçeklerin temeli olarak almak gerekir, çünkü bir önerme ya olumlayan ya da olumsuzlayan olabilir: *olan her şey vardır* veya *olmayan her şey olmayandır*. O halde bütün gerçeklere temel oluşturan koşulsuz tek bir önerme aramak yerine, onlara temel olarak bu iki önermeyi beraber düşünmek gerekmektedir, çünkü iki tür gerçek vardır, bunun ikisi için de bir olumlayan ve bir olumsuzlayan ilk temel ilke" vardır.¹² Fakat Kant, örneğin Hegel'den farklı olarak, bu iki önerme arasındaki ilişkide çelişki-cümlesinin değil, özdeşlik-önermesinin belirleyici ve temel olduğunu ileri sürmektedir. Yani Kant'a göre, çelişki-önermesi de sonunda özdeşlik-önermesine varmaktadır. O halde, bilgi ediniminde "özdeşlik-önermesi ana rolü oynamaktadır, bu nedenle bilginin bilgi olarak edinilmesinde son temeldir."¹³ Tabii bu Hegel açısından bakınca son derece sorundur. Zira bilgi edinimi de bir süreçtir ve süreç ancak çelişki kavramından hareketle kavranabilir, çünkü özdeşlik kavramı perspektifsel ve dinamik değil, statiktir ve durgundur.

Fakat hemen şöyle bir soruyla karşılaşırız: eğer çelişki-önermesi, Kant'ın açıkça belirttiği gibi bütün bilgi edinimlerimizin özdeşlik-önermesi ile beraber temelini oluşturuyorsa ve ana rolü oynamasa bile, ilk temeli oluşturmasa dahi, bilgi ediniminde belli bir rol oynuyorsa, onun özdeşlik-önermesi ile ilişkisini nasıl belirleyeceğiz. Kant son olarak anmış olduğum söz konusu çalışmasında bu soruya açıklık getirmiyor. Yukarıya aktardıklarımızdan çıkan sonuç şu: özdeşlik-önermesi ile çelişki-önermesi arasındaki ilişkide belirleyen özdeşlik-önermesidir ve belirlenen çelişki-önermesidir. Diğer bir deyişle çelişki-önermesi, özdeşlik-önermesinin bir biçimidir ve ondan nitel olarak değil sadece nicel olarak farklılaşmaktadır. Ve gerçekten de Kant, örneğin *İyimserlik Üzerine Bazı Müatalaa Denemeleri* adlı kısa çalışmasında gerçeklikte şeyler arası ilişkiyi olumlama veya yadsıma olarak tanımlıyor ve fark olarak tanımladığı yadsımanın nitelik değil ancak nicelik bakımından anlamlı olabileceğini belirtiyor:

---

¹² İmmanuel Kant, *Neue Erhellung der Ersten Grundsätze der metaphysischen Erkenntnis*, Werkausgabe (Vorkritische Schriften bis 1768, c. 1), yay. Wilhelm Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1977, c. 1 içinde, s. 421 (genel olarak bkz.: ss. 409-421).

¹³ İmmanuel Kant, *Neue Erhellung der Ersten Grundsätze der metaphysischen Erkenntnis*, s. 415.

Buna göre eğer şeyler birbirinden farklıysa, o halde onlar kendilerini her zaman gerçekliklerinin derecesine göre farklılaştırırlar ve farklı şeyler hiçbir zaman için gerçekliğin aynı derecesine sahip olamazlar.¹⁴

Elbette Kant burada, Hegel'in örneğin *Mantık Bilim*'de sergilediği özdeşlik (Alm.: *Identität*), fark (Alm.: *Unterschied*) ve ayrılık (Alm.: *Verschiedenheit*) diyalektiğinden çok uzak. Mesela özdeşlik ve farklılığı her şeye içkin olan ve bütünlüğü oluşturan nitelikler olarak kavramıyor. Ayrıca, yazılarında, Almancada olduğu gibi Türkçede de önemli olan, *farklılık* ve *ayrılık* arasında bir ayrım yapmıyor. Fakat burada bunun üzerine hem eğilmemiz mümkün değil hem de ele aldığımız konu bakımından gerekli değildir. Burada konumuz bakımından önemli olan, Kant'ın karşıtlığı nicel fark olarak tanımladığıdır. Kant, *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'inde de bu temel ilkeden hareket etmektedir. Örneğin kitabın üçüncü kısmında güzellik özelliğini kadına ve yücelik özelliğini erkeğe atfederken bunların sadece belirleyici özellikler olduğunu, bunun cinslerde karşıt cinsin belirleyici özelliklerinin bulunmadığı anlamına gelmediğini belirtiyor. Şöyle diyor Kant:

Bundan, kadının soylu niteliklerden yoksun olduğu ve erkek cinsin güzellikten tamamen vazgeçmesi gerektiği anlaşılmalıdır. Aksine, bir kişinin ikisini birlikte getirmesi beklenir; öyle ki, bir kadının diğer tüm meziyetleri yalnızca, uygun referans noktası olan güzellik karakterini güçlendirmek için birleşsin; diğer yanda, eril nitelikler arasında, erkek türünün ölçütü olarak yücelik açıkça öne çıkar. (16)

O halde, yukarıda sergilediklerimizi Kant'ın gözlemci bakışı ile felsefeci bakışı arasında kurmuş olduğu karşıtlığa uygulayacak olursak, bunu iki bakış açılarının birbirini dışlayan veya yadsıyan anlamda değil birbirini bütünleyen, birinin belirleyen ve diğerinin ondan nicel olarak farklılaştığı için belirlenen anlamında almak gerektiğini ileri sürebiliriz. Peki, gözlem ile felsefe arasındaki ilişkide belirleyen ve belirlenen hangisidir, bunların arasındaki fark nedir?

Kant'ın felsefeci hayatında 'eleştirel-dönüş' olarak da adlandırılan transandantal-dönüş, öncelikle onun öze/töze dair bilgiye ulaşıp ulaşılamayacağına, özün/tözün bilinip bilinemeyeceğine dair sergilemiş olduğu tutumla ilgilidir. Kant, eleştirel-öncesi dönemine ait yazı ve yapıtlarında özün/tözün bilinebileceğinden hareket ederken, eleştirel döneminde *Salt Aklın Eleştirisi*'nde sergilediği gibi argüman stratejisi bakımından eleştirel-öncesi geliştirdiği ilkeleri birçok bakımdan yadsıyan tersi bir yol izlemektedir. *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'in ait olduğu eleştirel-öncesi yazı ve yapıtlarında Kant'ın temel sorusu, özün/tözün bilinip

¹⁴ İmmanuel Kant, "Versuch einiger Überlegungen über den Optimismus", Werkausgabe (Vorkritische Schriften bis 1768, c. 2), yay. Wilhelm Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1977, c. 2 içinde, s. 589.

bilinemeyeceği değildir. Kant bunu koşulsuz şart koşmaktadır. Örneğin bu konuda temel olarak görülebilecek çalışmalarından birisi olan *Der Gebrauch der Metaphysik... (Metafiziğin Kullanımı...)* adlı çalışmasında şöyle diyor Kant: “metafizik, bilgi edinimimizin ilk temellerine dair bir felsefe olmaktan başka bir şey değildir.”¹⁵ Başka bir deyişle, Kant’a göre, metafizik, “gerçeği araştırma”¹⁶ veya özü/tözünü araştırma ve kavrama/kavratma bilimidir. *Doğal Teolojinin ve Ahlakın Temel İlkelerinin Açıklığı Üzerine Araştırma* adlı yapıtında Kant bu düşüncesini şöyle betimliyor: “bu sonsuz temel gerçeklerin aranıp bulunması yüksek felsefenin [metafiziğin –DG] en önemli işidir...”¹⁷ Bu nedenle Kant, birkaç sayfa sonra, “metafizik, kuşkusuz insana dair bütün idrak edişlerin arasında en zorudur”¹⁸ diye belirtiyor. Zira gerçeği araştıranların “engin sulara” açılmayı göze alması gerekir. Sadece “kıyıda yelken açıp seyredenler”, “deneyime dayalı yargı hükmü tarafından dolaysız bilinene nüfuz etmek”ten ileri gidemez. Kant’a göre, bu yolla, sadece “doğa olgularının peşinden” giderek “doğanın yasalarını gerçekten emin olarak çözümleyebiliriz, ama yasaların kökenini ve nedenini değil”. Böylece daha “uzakta olan ilk nedenleri kavramaktan” da uzak oluruz.¹⁹ Bilindiği gibi Kant *Salt Aklın Eleştirisi*’nde bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Bu aktardıklarımı Kant, doğa bilimi bağlamında söylüyor ve bu nedenle asıl öz/töz kavranamadığı sürece adına layık bir doğa bilimi de kurulamayacağını belirtiyor. Fakat eleştirel-öncesi Kant açısından bu ilkenin bütün bilimlere uygulanması mümkündür. O halde, *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*’inden ve yukarıda sergilediklerimizden görüleceği gibi, Kant hem gözleme hem de felsefeye dayanarak şeylerin özünün/tözünün bilinebileceğinden hareket ediyor.

Ama öze/töze dair bu iki bilgi türü arasında önemli bir fark vardır ve elinizdeki kısa kitap okunurken buna muhakkak dikkat edilmesi gerekir. Bu iki bilgi edinimi arasındaki farkı açıklamak için son aktardığım pasaja dönmemiz gerekiyor. Genelleştirerek belirtecek olursak: *Metafiziğin Kullanımı*’nda Kant, felsefi bilgiye ulaşmak, yani en derinde veya onun deyişiyle “uzakta olan ilk nedenleri” görüp ortaya çıkarabilmek için olguların kökenini ve nedenini açıklamak gerekmektedir. Fakat *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*’de Kant, nedensel ve/veya kökensel açıklamalardan kesinlikle kaçınmaya çalışıyor, yöntemsel olarak son derece betimleyici kalmak için büyük çaba gösteriyor. Bu durumda Kant’ın *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*’de ileri sürdüğü bilgi iddiasını ne tür bir bilgi olarak sınıflandırmak gerekir. Öze/töze dair metafiziksel bilgi iddiası koşulsuz bilgi iddiasıdır, yani içinde bulunulan tarihsel evre açısından mutlak geçerli olduğu ileri sürülen, Aristoteles’in deyişiyle ‘yasa-bilgi’ türü bir bilgidir. Kant,

¹⁵ İmmanuel Kant, *Untersuchung über die Deutlichkeit der Grundsätze der natürlichen Theologie und der Moral*, s. 752.

¹⁶ İmmanuel Kant, *Der Gebrauch der Metaphysik, sofern sie mit der Geometrie verbunden ist, in der Naturphilosophie, dessen erste Probe die physische Monadologie enthält*, Werkausgabe (Vorkritische Schriften bis 1768, c. 2), yay. Wilhelm Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1977, c. 2 içinde, s. 517 (bundan sonra *Der Gebrauch der Metaphysik* olarak kısaltılacaktır).

¹⁷ İmmanuel Kant, *Untersuchung über die Deutlichkeit der Grundsätze der natürlichen Theologie und der Moral*, s. 750.

¹⁸ İmmanuel Kant, *age.*, s. 752.

¹⁹ İmmanuel Kant, *Der Gebrauch der Metaphysik*, s. 517.

Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler'de kökensel ve nedensel açıklamalar kullanmadığına, sadece betimleyici kaldığına göre, kitabında (insanın, cinslerin ve ulusların doğasına ilişkin) ileri sürmüş olduğu bilgi iddiasını mutlak bilgi iddiası olarak almamız mümkün değildir. Diğer taraftan, Kant'ın iddiası, bir fikir ve kanıdan çok daha kesindir. O halde Kant, kitapta ifade etmiş olduğu iddiaları tanımlarken ta başından itibaren belli bir göreliliği kabul eden mütevazı iddialar ileri sürüyor, kesinlikle kesin iddialar değil. Kant, kitabının hemen başında yapmış olduğu gözlemci bakışı ile felsefeci bakışı arasındaki ayrımla ve ilkini temel almakla okuyucunun ta başından itibaren dikkatini buna çekiyor ve *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler* okunurken ve Kant eleştirilirken genellikle ihmal edilen bu ayrımın anlamının mutlaka dikkate alınması gerekmektedir.

ELEŞTİREL ÖNCESİ KANT'IN ESTETİĞE DAİR ARAYIŞI

Kant'ın eleştirel-öncesi yazılarına kısa bir göz atıldığında iki şey hemen dikkat çekiyor: *Genel Doğa Tarihi ve Gök Kuramı*'nın dışında Kant'ın hemen bütün yazıları, eleştirel yazılarıyla karşılaştırılınca, nispeten kısa ve konu bakımından çeşitlidir. Erken yazıları arasında felsefenin hemen her temel alanına dair bir yazı bulunmaktadır. Aynı şeyi, birçok başka Aydınlanmacı düşünürde de gözlemek mümkündür. Bu kuşkusuz 'serbest' felsefe hayatına henüz başlamış ve yoğunlaşp derinleşeceği alanı veya alanları arayan, diğer bir deyişle derinleşeceği alana dair arayış içinde olan herkeste görülebilir. Fakat Kant'ın ta erken yazılarından itibaren 'ilk felsefe'nin (metafiziğin) temel konularına yöneldiğini görüyoruz. Kant'ta ve başka Aydınlanmacılarda gözlenen bu olgunun başka bir nedeni daha var ve bu, yukarıda gösterdiğim gibi Kant'ın son derece bilinçli olarak algıladığı, felsefenin Descartes'tan beri bir çağ dönümünün eşiğinde olmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla diğer Aydınlanmacılar gibi Kant da, felsefeyi bütün temel alanlarında yeni ilkeler temelinde yeni baştan kurmayı amaçlamaktadır.

Buna karşın, A. G. Baumgarten'in estetik kavramını 1735 yılında felsefeye henüz kazandırmış olduğunu dikkate alacak olursak, Kant'ın erken yazıları arasında *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'i yayımlandığında henüz otuz yaşında olan estetik kavramına ve kavrayışına dair temel bir kitap denemesi bulunması son derece ilginçtir. Fakat ilginç olmasına karşın şaşırtıcı değildir. Zira Yeni Çağ felsefesinin temel sorunu, öznenin yeniden kuruluşu ve kurtuluşu ile ilgilidir ve estetik de öznenin (dünyanın estetik kavranışının ve elde edilmesinin öznesinin) kuruluşunun ve kurtuluşunun gerekçelendirilmesi gereken en hassas alanlardan birisidir. Bu nedenle, Kant'ın erken yazılarından itibaren estetiğin üzerine de öncelikli olarak eğilmiş olması çok doğaldır.

Kant'ın Erken Estetiğinin Temelleri ve Kaynaklarına Dair

Kant'ın eleştirel-öncesi felsefi duruşunu, deizme açık kapı bıraksa da, eleştirel-dönemin tersine, kelimenin esnek anlamında materyalist bir duruş olarak tanımlamak yanlış olmaz. Kant, *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'inde materyalist felsefenin ilkelerini henüz çok genç olan yeni bir felsefi alana uyarlamaya çalışıyor. Konu benzerliğinden dolayı Edmund Burke'nin *Bir Felsefi Araştırma (A Philosophical Enquiry)*²⁰ adlı eseri, Kant'ın gerek *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'i gerekse *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nde (üçüncü eleştiri'de) geliştirdiği estetik kuramının kaynağı olarak gösterilir. Kuşkusuz bu birçok bakımdan doğrudur. Fakat Kant, özgün bir düşünürdür, erken yazılarında bile felsefi dağarcığı düşünebileceğimizden çok daha geniştir. O, Burke'ten birçok bakımdan farklılaşır, yani basit bir şekilde onun düşüncelerini tekrarlamaz. Kant'ın kaynağını Burke ile sınırlamak, onun erken yazılarında bile özgün bir düşünür olduğunu göz ardı eder.

Kant'ın erken yazılarından görülebileceği gibi Antik Yunan ve Roma materyalist felsefesini çok iyi bilmektedir ve çağdaş İngiliz, İskoç ve Fransız materyalist felsefesini de çok yakından takip etmektedir. Ayrıca, antik sanat kuramında yücelik ve güzellik kavramlarının çok önemli bir yeri vardır. Orta Çağ felsefesiyle birlikte sanat kuramına teolojik sembolizmin hâkim olması, bu olgunun genellikle gözden kaçmasına yol açar ve ayrıca estetiğin genç bir felsefe dalı olması nedeniyle genellikle yücelik ve güzellik üzerine kuramsal düşüncenin Yeni Çağ ile başladığı sanılır. Oysa her iki kavramında kökleri çok eskilere dayanır ve hatta onyedinci ve onsekizinci yüzyılda hemen her estetik ve edebiyat eleştirisinin temelini oluşturan Aristoteles'in *Poetika*'sının ve Horatius'un *Ars Poetika*'sının yanında başlığında yücelik kavramını taşıyan Longinos'un eski Yunanca kaleme aldığı ve bize sadece fragmanlar olarak ulaşan *Yücelik Hakkında*²¹ adlı eseri vardır. Bu nedenle Kant'ın en erken yazılarından itibaren geliştirmeye başladığı estetik kuramının kaynağını çok geniş düşünmek gerekmektedir.

Burada, genellikle göz ardı edildiği için, fakat *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'i için son derece önemli olduğunu düşündüğüm Kant'ın başka bir kaynağına özellikle dikkati çekmek istiyorum: Adam Smith'in *Ahlaksal Duygular Kuramı (The Theory of Moral Sentiments)*. Smith'in *Ahlaksal Duygular Kuramı* 1759 yılında, yani *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'den beş yıl önce yayınlanmıştır ve Kant, kitabı ilk okuyanlardandır. Burada Kant'ın önemli kaynaklarından birisi olarak Adam Smith'in *Ahlaksal Duygular Kuramı*'na işaret etmemin birçok nedeni var. Kant, *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'de Smith'in *Ahlaksal Duygular Kuramı*'nda geliştirdiği birçok kavram ve kavrayışla iş görmektedir. Örneğin, yöntemsel açıdan

²⁰ Bkz.: Edmund Burke, *A Philosophical Enquiry*, yay. Adam Phillips, Oxford University Press, Oxford, 1998.

²¹ Bkz.: Pseudo-Longinos, *Vom Erhabenen (Yücelik Hakkında)*, yay. Reinhard Brandt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1966.

özneler arası bir yaklaşım sergiler. Bu, modern felsefede ilk olarak Smith tarafından yöntemsel bireyciliğe karşı geliştirilmiş tutarlı bir şekilde uygulanmış yöntemsel bir yaklaşımdır. Diğer taraftan, sevgi kavramını da doğrudan Smith'ten devralmıştır, demek için birçok neden vardır. Yer darlığı nedeniyle burada en önemlisine ve kanıtlanması nispeten daha az yer gerektirene işaret etmek istiyorum. Kant, insanda güzelliğin ve yüceliğin özniteliklerin doğasını incelediği ikinci kısımda şöyle diyor:

Trajedide başka birinin iyiliği için büyük fedakârlıklar, tehlike anında cesur kararlılık ve kanıtlanmış sadakat tasvir edilir. Orada sevgi acıklı, abartılı ve saygıyla doludur; ötekilerin talihsizliği izleyicinin göğsünde sempati duygularını harekete geçirir ve cömert kalbinin ötekilerin sıkıntısı için çarpmasına neden olur. İzleyici usulca duygulandırılır ve kendi doğasının asaletini hisseder. (4)

Kant'ın bu pasajda kullandığı sempati, sevgi ve izleyici (İng.: *spectator*) kavramları, Smith'in olduğu gibi Burke'ün de sanat ve ahlak kuramının temel kavramlarından²² Fakat "izleyici" veya "gözlemci" kuramı, felsefe tarihinde ilk olarak Smith tarafından en kapsamlı bir şekilde geliştirilmiş ve diğer kavramlarla birlikte bütün toplumsal ilişkilere tutarlı bir şekilde uyarlanmıştır. Bu pasajın özellikle ikinci ve üçüncü cümleleri, neredeyse kelimesi kelimesine Smith'in *Ahlaksal Duygular Kuramı*'ndan aktarılmıştır ve kitabın ana düşüncesini özetlemektedir. Smith bu düşüncüyü sadece diğerlerinin çektiği acıya ya da içine düştüğü talihsizliğe uygulamaz. Burada Smith'in düşüncesini kısaca sergilemek, Kant'ın bu pasajının geri planını ve bazı yöntemsel araçlarını da açıklayacaktır.

Kant, sempati duygusunun sadece başkalarının karşılaştıkları talihsizlik ve duydukları acı karşısında duyulduğunu ima eder gibidir. Smith de benzer düşünmektedir. Bu nedenle Smith, Hume tarafından eleştirilmiştir. Fakat Smith'e göre, aynı düşünce başkalarının yaşadığı sevinç duygularına ve yaşadıkları mutluluğa da uygulanabilir. Bu durumlarda yaşanan sevinç ve mutluluk ikiye katlanır. Yaşanan talihsizlik ve acı karşısında duyulan sempati (talihsizlik ve acıyı paylaşmak) ise onların şiddetini azaltır.

Smith'e göre bütün günlük ilişkiler şu veya bu şekilde özneler arası ilişkilerdir. Bu karşılıklı iletişim ilişkilerinin bir ucunda failler vardır, diğerinde ise izleyici veya gözlemci bulunmaktadır ve bu rolleri sürekli değişmektedir. İzleyici veya gözlemci kendisini diğerinin yerine koyarak onun ne hissettiğini anlamaya çalışır ve böylece kendisini diğeriyile özdeş hisseder. İşte Smith, duygular arası oluşan bu ahengi, sempati ilişkisine dayanan ilişkiler olarak tanımlar. Burada Smith ile Kant

²² Bkz.: E. Burke, *A Philosophical Enquiry*, ss. 40-43.

arasındaki paralellığı göstermek için *Ahlaksal Duygular Kuramı*'ndan birçok pasaj aktarılabilir. Aynı zamanda estetiği konu edildiği için aşağıdaki pasajı aktarmayı uygun buldum. Şöyle diyor Smith:

İlgili kişideki herhangi bir nesneden oluşan tutku ne olursa olsun, onun durumu düşünüldüğünde, her dikkatli izleyicinin göğsünde benzer bir duygu [emotion] oluşur. Trajedinin veya macera romanının bizi ilgilendiren söz konusu kahramanlarının kurtuluşu karşısında duyduğumuz sevinç dürüst olduğu gibi sıkıntıları karşısında duyduğumuz acı da dürüsttür ve sefaletleri karşısındaki duygudaşlığımız [fellow-feeling], mutlulukları karşısındakinden daha az gerçek değildir.²³

Smith'ten aktardığım bu pasajın yukarıda söylediklerimin ışığında hem yaklaşım, hem konu hem de içerik bakımından Kant'ın pasajıyla karşılaştırmayı, okura bırakıyorum. Şimdi burada sormamız gereken soru, bu yaklaşımda materyalizmin nerede saklı olduğudur.

Bilindiği gibi, materyalist felsefenin temel ilkelerinden birisi, dış dünyanın öznenin bağımsız nesnel varlık olarak kavranmasıdır. Yani ilgili olsak bile, nesneye dair ön tasarılarımız olsa dahi, önce nesneyi olduğu gibi *kendinde* kavrayabilmek için ona hiçbir ön kavrayışla, *apriori* kategori veya kavramlarla yaklaşmamak gerekmektedir. Kant'ın eleştirel-dönüşü, aynı zamanda materyalist felsefi ilkelerden idealist felsefi ilkelere dönüştür. Kant, erken yazılarında, örneğin *Genel Doğa Tarihi ve Gök Kuramı*'nda, materyalist felsefi ilkelerden hareket ederken, eleştirel-dönüşünü başlatan ve bu dönüşü simgeleyen *Salt Aklın Eleştirisi*'nde idealist ilkelerden hareket eder. Kant, *Genel Doğa Tarihi ve Gök Kuramı*'nda maddeyi “her şeyin ilk unsuru”²⁴ olarak kavramaya, “dünya yapısının düzenini” “maddenin özsel özelliklerinden oluştuğunu”²⁵ göstermeye, “maddenin bazı zorunlu yasalara bağlı”²⁶ olduğunu ortaya koymaya, “maddeyi ve onun genel yasalarını [bilgi öznesinden] bağımsız”²⁷ olarak tanımlamaya ve “yaratılışın büyük unsurlarını sonsuzluk çerçevesinde birleştiren sistematığı”, “dünya vücudunun, doğanın ilk durumundan oluşumunu ve onun hareketinin kökenini mekanik yasalardan hareketle”²⁸ açıklamaya çalışmaktadır. Fakat erken yazılarında gördüğümüz bu nesnel yaklaşımı Kant, *Salt Aklın Eleştirisi*'nde bir tarafa bırakıp buna tam tersi bir yaklaşım sergiler. Böylece Yargı Gücünün

²³ Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, yay. D. D. Raphael ve A. L. Macfie, Liberty Fund, Indianapolis, 1984, s. 10.

²⁴ İmmanuel Kant, *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*, Werkausgabe (Vorkritische Schriften bis 1768, c. 1), c. 1 içinde, s. 234.

²⁵ İmmanuel Kant, *age.*, s. 229.

²⁶ İmmanuel Kant, *age.*, s. 234.

²⁷ İmmanuel Kant, *age.*, s. 229.

²⁸ İmmanuel Kant, *age.*, s. 227.

Eleştirisi'nde bu öznelci epistemolojik ilkeye dayandığı için, geliştirmiş olduğu estetik kuramı da Schiller'in uygularken büyük zorluklarla karşılaştığı öznelci bir estetik kuramı olmaktan öteye gidememiştir.²⁹ Kant'a göre "duyusalılık formları verir, anlama yetisi (içgüdü) ise kuralları."³⁰ Eğer kurallar nesnel ise bunlara "yasa" denir. O halde, anlama yetisi (Alm.: *Verstand*) doğa karşısında yasa koyucudur. Kant, bu yaklaşımının, ilk bakışta "abartı", hatta "akıl dışı" görünse de doğru olduğunu ileri sürer.³¹ Buna uygun olarak "Kategoriler, görünümlere, dolayısıyla bütün görünümleri ... içeren doğaya yasaları apriori emreden kavramlardır"³² iddiasında bulunur. Fakat Adorno'nun belirttiği gibi, Kant'a göre nesnelliği kanıtlayan "kategoriyal belirlemeler" öznel belirlemeler olmaktan öteye gidememektedir.³³ Burada Kant'ın eleştirel-dönüşü ile ortaya koymuş olduğu epistemolojinin sorunlarının üzerine yer darlığı nedeniyle daha fazla eğilmek mümkün değildir. Burada önemli olan, Kant'ın eleştirel öncesi materyalist bir yaklaşım sergilemiş olduğunu göstermektir. Kant'ın bu yaklaşımıyla dini kurtarmaya çalıştığını beyan etmesi, din adamlarını ve otoritelerini yaklaşımının dine karşı olmadığı konusunda ikna etmeye çalışması, bizi burada ilgilendirmemektedir. Konumuz bakımından önemli olan, Kant'ın erken yazılarında her şeyin maddeden oluştuğundan hareket etmesi, maddenin ve dolayısıyla doğanın yasalarının bilgi öznesinden bağımsız nesnel olarak varolduğundan hareket etmesidir. Zira *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'inde temel alınan yaklaşım budur.

Bu ilke, özneler arası iletişimsel ilişkiye uyarlandığında sorulması gereken soru şudur: özneler arası iletişimsel ilişkide diğer ben, olduğu gibi *kendinde* (nesnel olarak) nasıl kavranabilir? Yukarıda tanımladığım nesnel epistemolojik ilkeye göre öncelikle diğer beni, dışımızda ve kendimizden bağımsız olarak kavramamız gerekmektedir.³⁴ Burada söz konusu olan, sadece algılamak değildir, aynı zamanda anlamaktır da. Zira dış algı organlarımız aracılığıyla diğer beni kendimizden bağımsız olarak algılarız. Anlamak için bu yeterli değildir. Bunun için, kendimizi, tasavvur yetimizi kullanarak diğer benin yerine koymamız gerekmektedir. Bütün değerlerimizden, duygu ve düşüncelerimizden tamamıyla soyutlayıp kendimizi diğer benin yerine koyduğumuzda onun gerçekten ne hissettiğini ve düşündüğünü hisseder ve düşünürüz, duygu ve düşüncelerinin durumuna uygun olup olmadığı konusunda bir kanıya varabiliriz. Kısacası, diğer beni, ancak

---

²⁹ Bkz.: Georg Lukács, "Zur Ästhetik Schillers", Werke: *Probleme der Ästhetik*, c. 10 içinde, Luchterhand, Neuwied ve Berlin, 1969, ss. 17-106.

³⁰ İmmanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, s. 230.

³¹ İmmanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, s. 231.

³² İmmanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, s. 201.

³³ Theodor W. Adorno, "Zu Subjekt und Objekt", *Gesammelte Schriften* [Toplu Yazılar], Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1998, c. 10/2 içinde, s. 748.

³⁴ Bu ilk bakışta çok anlamlı görülmeyebilir. Zira diğer benin dışımızda ve bizden bağımsız olduğu, yani vücudunun bizim vücudumuzun dışında ve vücudumuzdan bağımsız olduğu aşikârdır. Fakat Kant'ın eleştirel-dönüş ile temel almış olduğu epistemolojik ilke açısından, yani diğer bene apriori kavramlarla yaklaşılması durumunda pek aşikâr görünmeyebilir, çünkü diğer bene bazı peşin hükümlerle yaklaşmış oluruz. Erken Kant'ın nesnel epistemolojik ilkesi bu aşikâr duruma daha uygundur.

kendimizi diğer benin yerine koyup onunla bir nevi aynı kişi olduğumuz zaman anlamaya başlarız. Kant, "...ötekilerin talihsizliği izleyicinin göğsünde sempati duygularını harekete geçirir ve cömert kalbinin ötekilerin sıkıntısı için çarpmasına neden olur. İzleyici usulca duygulandırılır ve kendi doğasının asaletini hisseder" belirlemesinin epistemolojik geri planı budur.

Kant'ın *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'ine temel oluşturan yukarıda sergilediğim iki epistemolojik ilkeyi özetleyecek olursak: erken yazılarında Kant, deizme açık bir kapı bıraksa da materyalist felsefi ilkedden hareket etmektedir ve özneler arası bir yaklaşımı temel almaktadır. Kant'ın erken (eleştirel-öncesi) yazılarında temel almış olduğu özneler arası yaklaşımı bir başka bağlamda nasıl işlediğini birazdan göreceğiz.

Güzellik ve Yücelik Duygusu

Kant'ın nesnel yaklaşımına dair yukarıda söylediklerim, onun *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'in hemen ilk cümlesinde duygulara dair yapmış olduğu belirlemeyle çelişir gibidir. Şöyle diyor Kant:

Beğeni ya da hoşnutsuzluğun çeşitli hissetme biçimleri, bu hisleri uyandıran dışsal şeylerin oluşmuş özelliklerinden çok, her insanın bu şeyler tarafından uyarılınca haz ya da hazzsızlık duyma yatkınlığına dayanır. (1)

Kant bu cümlesinde insanların içinde uyanan değişik beğeni ve hoşnutsuzluk duygularının kaynağının dış nesnelere olmaktan çok onların farklı biçimlerde şekillenmiş iç dünyaları olduğunu ileri sürmektedir. Yani Kant bu cümlesinde duygulara dair nesnel yaklaşımı temel almaktan çok öznelci bir yaklaşım sergilemektedir. Bu duygular, konuları ve içerikleri bakımından bazılarında tikslenme duygusunun oluşmasına sebebiyet verirken başkalarında haz ve zevk duygusunun oluşmasına neden olur. Bu nedenle bu duygular tamamıyla görelidir ve üzerine tartışmak, en azından bugünkü bilgilerin ışığında pek bir anlam ifade etmez. Gerçekten de Kant'ın ikinci paragrafta duygulara dair yapmış olduğu açılım dikkate alınırsa yukarıdaki cümlemin başka türlü yorumlanması mümkün değildir. Kısacası Kant, halk arasında yaygın bir deyimle belirtecek olursak, bazı istisnalar dışında 'renkler ve zevkler üzerine tartışılmaz' demek istemektedir. Zira Almancada da (Latince kökenli) aynı anlama gelen bir deyim vardır: 'haz üzerine kavga edilmez' (Alm.: *über den Geschmack läßt sich nicht streiten*; Lat.: *De gustibus non est disputandum*). Bu, Kant'ın, alışılmış günlük yaşanan duygularla "daha zarif başka bir duygu" (2) biçimi olarak tanımladığı güzellik ve yücelik duyguları arasında yapmış olduğu ayırmadan kaynaklanmaktadır. Kant'a göre, güzellik ve yücelik duygusu insan doğasının kendine özgülüğü içinde nesnel olarak

belirlenebilecek ve üzerine tartışılabilecek istisnai bir yer teşkil etmektedir. Kuşkusuz, duygularımız arasında güzellik ve yücelik duygusunun özel bir yeri vardır, çünkü onlar doğal, toplumsal ve kelimenin en geniş anlamında duygusal ve düşüncel ideallerimizi ifade ederler. Diğer taraftan iç dünyamızda duygu dünyamızın çok özel bir yeri vardır, özneliğin en çok hâkim olduğu alandır ve iletişimsel ilişkilerde diğer benlere aktarılması düşünceler kadar kolay değildir. Fakat bu, duyguların salt öznel olgular olduğu anlamına gelmemektedir. Kökeni sadece vücudumuzda olan duygular da dâhil olmak üzere, en sıradan duygular bile nesnel kökenlerine indirgenebilir ve nesnel muhabbet ve tartışma konusu yapılabilir.

Elbette Kant, duygularımızın büyük bir kısmını salt öznel veya görelî olarak sınıflandırmakla rasyonalist okulun önyargılarını paylaşıyor. Bilindiği gibi Kant'ın bu duruşu, onun eleştirel-dönüşü ile hem epistemolojik kuramında hem de estetiğinde daha radikal bir şekil almıştır. Özellikle İskoç Okulu, rasyonalist okulun duygulara dair olumsuz ve hatta şüpheli yaklaşımını çok ciddiye almıştır. Bu okulun amacı, duyguların da düşüncenin de, belli bir eleştirel gözden geçirme (nesnelleştirme) sürecine tabi tutulmadığı sürece yanıtıcı olabileceğini göstermektir. Adam Smith'in geliştirmiş olduğu duygular kuramı bu okulun tartışmalarının en doruk noktasını temsil etmektedir. Eğer Kant, bir önceki bölümde Smith ile arasındaki benzerliği göstermek için aktardığım pasajdaki gözlemci kuramını ve öznel arası yaklaşımı tutarlı bir şekilde uygulamış olsaydı, duyguların nesnel kökenlerine nasıl indirgenebileceğini ve yukarıda sergilediğim gibi iletişimsel ilişkilerde nasıl nesnel bir muhabbet ve tartışma konusu yapılabileceğini görebilirdi: “ötekilerin talihsizliği izleyicinin göğsünde sempati duygularını harekete” geçirmesi ve “cömert kalbinin ötekilerin sıkıntısı için” çarpması ve bunun sonucu olarak izleyicinin “kendi doğasının asaletini” hissetmesi, izleyici perspektifinden diğerinin öznel (ve ilk bakışta yalnızca görelî) olarak yaşadığı duyguların nesnel toplumsal duygulara dönüşmesi değil de nedir. Özetleyecek olursak Kant'ın, güzellik ve yücelik duygusunu betimlemek için seçmiş olduğu örneklerin hepsi ya dış olgulara ya da davranış biçimlerine gönderme yapmaktadır ve seçmiş olduğu örneklerin hemen hepsi, bu iki duyguyu betimlemenin yanında onların nesnel duygular olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Kant'ın bu bağlamda uygulamış olduğu ilke, neredeyse bütün duygular için geçerlidir, sadece güzellik ve yücelik için değil.

Kant'ın alışılmış olan duygular ile “daha zarif” duygular arasında yapmış olduğu ayrımın sorunsuz olmadığını gösterdikten sonra şimdi onun güzellik ve yücelik duygularına dair çözümlemesine yakından bakabiliriz. Kant'ın güzellik ve yücelik duygusu arasında yapmış olduğu ayrım ve anlamlarını açıklamak için seçmiş olduğu yöntem, ilk bakışta bu iki duygu arasındaki ilişkiye düalist bir yaklaşım sergilediği kanısını uyandırabilir. Fakat yazının ilk bölümünde gösterdiğim gibi, Kant ta erken yazılarından itibaren diyalektik yöntemi son derece bilinçli olarak

seçip uyguluyor. Erken yazılarında uygulamış olduğu diyalektik kavrayışı kuşkusuz henüz Hegel'de gördüğümüz şahane diyalektik kavrayışından çok uzak. Kant'ın, erken yazılarında uygulamaya çalıştığı diyalektik yöntem, zıtların birliği ilkesinden hareket etse de, daha çok nicel (evrimci) gelişimi temel alır gibidir. Eleştirel-döneminin diyalektiğini, *Salt Aklın Eleştirisi*'nde Kant kendisi "görünüş mantığı" ("Logik des Scheins"³⁵) olarak tanımlıyor; fakat özün bilinemeyeceğini iddia ettiği için bazen 'negatif diyalektik' olarak tanımlanıyor. Bu nedenle Kant'ın güzellik ve yücelik duyguları arasındaki ilişkiye yaklaşımını diyalektik bir yaklaşım olarak görmek gerekmektedir. Bu nedenle Kant, yücelik duygusu ile güzellik duygusunun birbirini tamamladığından yola çıkmaktadır:

İçinde her iki duygu birleşen kişiler, yücelik heyecanının güzellik heyecanından daha güçlü olduğunu görür; ama güzellik heyecanı ile yer değiştirmez ya da ona güzellik heyecanı eşlik etmezse, yorar ve uzun süre tadı çıkarılamaz. (4)

Tabi bu, Kant'ın güzellik ve yücelik duygularını daha yakından tanımlamak için kullanmış olduğu kavramlar için de geçerlidir. Kant, yüce olanın da güzel olanın da insanı derinden etkilediğini belirtiyor. Fakat bunların etkisinin birbirinden farklı olduğunu düşünmektedir. Yüce olan ile güzel olan nasıl bir etkide bulunmaktadır o halde? Kant'a göre yüce olan insanı kımıldatmaktadır (*rühren*), güzel olan ise büyülemektedir (*reizen*). Bu bağlamda Kant, yüce olanın etkisi üzerine daha ayrıntılı betimlemeye ve tanımlamaya girişir. Örneğin yücelik duygusuna bazen korku ya da melankoli ("korkutucu yücelik"), bazen "asude merak" ("soylu yücelik"), bazen ise hayranlık uyandıran bir şey karşısında duyulan yücelik duygusuna güzellik duygusu da eşlik eder ("görmekleli yücelik"). Fakat Kant, yücelik konusunda göstermiş olduğu bu titizliği, güzelliği betimlerken göstermez. Yukarıdaki pasajdan da görüleceği gibi Kant, yücelik duygusuna güzellik ve güzellik duygusuna ise her zaman yücelik duygusunun eşlik ettiğini düşünmektedir. Ayrıca güzelliğin etkisini betimlemek için seçmiş olduğu "reizen" fiilinin tek bir ve sadece olumlu anlamı (büyülemek) yoktur. Örneğin kızgın/saldırgan olan bir kişinin duygu dünyasını betimlerken de, o kışkırtılmış, demek için fiilin geçmiş zaman halinde "reizen" (*gereizt*) kullanılabilir. Dolayısıyla eğer yüce olan, bazen korku verici olabiliyor ise, bu durumda, yüce olanın tesirini betimlemek için de bazı durumlarda "reizen" fiili kullanılabilir. Diğer taraftan güzel olan da (örneğin iktidar duygusuyla birleşince) korku verici olabilir, erişilemezlik duygusuyla birleşince ezilmişlik ve melankolik duygu uyandırabilir. Peki güzel olan "asude merak" uyandırmaz mı! Güzellik kavramını betimlerken Kant, bütün bu diyalektik düşünceleri dikkate almıyor. Bu, muhtemelen

³⁵ İmanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, s. 138.

Kant'ın, sağduyunun bütün sınırlarını zorlayarak belirleyici nitel özellik olarak yücelik duygusunu erkeğe ve güzellik duygusunu ise kadına atfetmek istemesiyle ilgilidir.

İnsanda ve Toplumda Güzellik ve Yücelik

Yukarıda Kant'ın felsefi geri planına ve temellerine ilişkin yeterli bilginin sunulduğu ve kitabın nasıl yorumlanması gerektiği konusunda bazı ipuçları verildiği kanısındayım. Bir sunuş yazısında bir eser ne kadar ayrıntılı ve etraflı yorumlanırsa yorumlansın, bu, okurun eseri okuyup kendi yorumuna ulaşmasını hiçbir şekilde telafi etmez. Kant'ın, kitabının üçüncü ve dördüncü kısımlarında cinslere ve halklara, cinsler ve halklar arası ilişkilere dair yazdıkları eleştiriden başka bir şey hak etmiyor kanımca. Buna karşın, “Genel Olarak İnsanda Güzelliğin ve Yüceliğin Öznitelikleri Üzerine” başlığı altında insanda güzelliği ve yüceliği çözümlediği ikinci kısım, kitabın bugün açısında dahi öğretici ana bölümü olarak görülebilir. Her okur kendi okumalarını ve araştırmalarını yapmak ve özgün yorumunu sunmak zorundadır. Sunuş yazısının bu son bölümünde “İki Cinsin Karşılıklı İlişkilerinde Güzellik ve Yücelik Ayrımı Üzerine” başlıklı üçüncü kısımda yazdıklarını merkeze alarak yorumlayacağım.

Güzel olan, karşıt kavramı çirkin olan ile birlikte, estetik kuramının diğer karşıt çift kavramları, yüce ve alçak, trajik ve komik olandan farklı olarak estetiğin bütün alanlarını kapsar. Nasıl ki; çelişki kavramı, diyalektiğin en kapsamlı kavramıysa; praksis kavramı, etkinlik kuramının; üretim kavramı, iktisat kuramının veya erdem kavramı, ahlak felsefesinin en kapsamlı kavramıysa, güzel olan da estetiğin en kapsamlı kavramıdır ve insan yaşamının bütün alanlarına yayılır. Kısacası, güzel olana (daima çirkin olan ile birlikte) toplumsal yaşamımızın her alanında rastlamak mümkündür. Buna karşın Kant, *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nde geliştirdiği estetik kuramının birçok unsuru *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'de bulunsa da, burada söz konusu olan kitabında betimlemiş olduğu estetik kuramının sistemli kapsamlılığını, eleştirel-döneminki ile karşılaştırmak mümkün değildir. Örneğin doğada güzel olana dair hemen hiçbir şey söylemiyor. Aynı şekilde, insanın emek aracılığıyla doğadan kazanarak yaratmış olduğu ‘şeyler dünyası’nda (ürün estetiği) ve sanatta güzel olana dair tutarlı bir düşünce ileri sürmez. Güzel ve yüce olanı betimlemek için bu alanlardan seçmiş olduğu örnekler, bunlara ilişkin özgün estetik-kuramsal düşünceler olarak kabul edilemez.

Güzellik veya güzel olan, anlam bakımından dil biliminde “çok anlamlılık” (*polysemantism*) olarak betimlenen bir durum arz ediyor. Günlük dilde birbirinden çok farklı olan şey bazen kelimenin anlamı zorlanarak ‘güzel’ olarak tanımlanır. Örneğin havanın çok iyi olduğunu ifade etmek için ‘havalarda çok güzel’ deriz; sıkça, lezzetli bir yemeğin üzerimizde bırakmış olduğu etkiyi betimlemek için ‘çok güzel olmuş’ ifadesini kullanırız, Almandada bazen çok teşekkür ederim

anlamında ‘schöner Dank’ denir, Rusçada onurlu ve yardımsever bir insanı tanımlamak için ‘güzel insan’ dendiği olur. Oysa bir yemeğin görünüşü güzel ama tatsız olabilir, tatlı olup güzel gözükmeyebilir. Bir insan güzel veya yakışıklı ve yardımsever olabilir. Ama aynı şekilde yardımsever ama güzel veya yakışıklı olmayabilir. Örnekleri çoğaltabiliriz. Oysa estetiğin konusu, kelimenin dar anlamında güzel olandır. Kant, günlük dilde birbirine karıştırılan fakat çok farklı felsefe dallarının araştırma konusu olan bu anlamlar arasında ayırım yapmıyor. Tersine bu çok anlamlılığı üstleniyor. Bu doğal olarak estetiği moralize ve ahlaki estetize etmesine yol açıyor. Daha önemlisi, estetiğin alanını tam belirlemediği için Kant, cinsler arası ilişki bağlamında güzel ve yüce olanı incelerken, yani ilkinin kadına ikincisini erkeğe atfederken, antropolojik yazılarında da görülen ve bugün güzellik yarışmalarına da temel oluşturan biyolojik bir yaklaşım sergiliyor.

Şöyle ki, bir insanın güzelliğinden bahsederken, bununla onun vücut şeklini ve yapısını, duyu ve düşünce dünyasını ve davranış biçimlerini kastederiz. Diğer bir deyişle bir tür olarak insana dair ‘ölçüler’ betimlemeye çalışırız. Fakat bunu yaparken, özellikle insanın güzelliğinin maddi taşıyıcısı olan vücut yapısına dair bir şablonun olmadığı bilincinde olunması gerekir. Güzellik idealleri, tarihsel olarak her topluma ve bölgeye göre değişebiliyor. İnsanda güzellik, onun vücut yapısıyla sınırlandırılmaya kalkılırsa veya onun vücut yapısına indirgenirse, sorun, biyolojik duruşa dayalı bir meseleye dönüşür. Kant, belirleyici nitel özellik olarak güzelliği kadına ve yüceliği erkeğe atfederken insanda güzelliği vücut yapısına indirgemiyor. Tersine, kitabının ikinci kısmında Kant, güzellik ve yüceliği, insanın duyu ve düşünce dünyasıyla ve davranışlarıyla da ilişkilendiriyor, bu değerleri insanın bütün boyutlarıyla da ilişkilendirip inceliyor. Fakat bunu yaparken Kant, kitabının üçüncü kısımda belirgin olarak kadının fizyolojik yapısını temel alıyor, onun belirleyici özellik olarak güzel olana (derin olana, örneğin felsefeye veya akıl ve anlayış işlerine değil) eğiliminin doğasından kaynaklandığını belirtip –kitabın ikinci kısmında biraz gizleyerek toplumsal sınıflar arası altüst ilişkisi kurduğu gibi (5)- kadın ve erkek arasında bir altüst ilişkisi kuruyor. Kant aslında bu yaklaşımında bir sorun olduğunun farkındadır. Zira ilerleyen sayfalarda “Cinsi latifin ilkelere yetenekli olduğuna pek inanmam” dedikten sonra “bununla kimseyi incitmediğimi umarım” diyor ve bunu “bunlar erkeklerde de son derece enderdir” (18) sözleriyle affettirmeye çalışıyor. Fakat bu, bir şey değiştirmez. Kant, cinsler arası ilişkiye erkeğin lehine hiyerarşik yaklaşımını, eleştirel ve eleştirel-sonrası yazılarında da ilkesel olarak değiştirmemiştir. Buna karşın halklar arası ilişkilere yaklaşımında köklü farklılaşmalar olmuştur. *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*’de ileri sürdüğü düşünceleri ırkçılığa kadar varırken *Ebedi Barışa* adlı kısa çalışması bugün açısından dahi son derece güncel ve öğreticidir. Kant, *Ebedi Barışa* adlı çalışmasıyla uluslararası ilişkilere dair uzun ve köklü son derece verimli tartışmalara temel oluşturmuştur. Bu nedenle, son yıllarda Kant’ın cinsler arası ilişkilere yaklaşımı hakkındaki çok

kaba yaklaşımları düzelten araştırmalar yayınlanmış olmasına karşın, cinsler arası ilişki konusunda Kant'ın son derece eleştirel okunması ve ancak bu şekilde ondan bu konuda bir şey öğrenilebileceği düşüncesinde hemen herkes birleşir gözüküyor.³⁶

Kuşkusuz, Kant'ın güzellik ve yücelik duygusuna seçkici ve kuşaklar, cinsler ve toplumsal sınıflar arası ilişkilere altüst (tahakküm) ilkesini temel alarak yaklaşmasını üstlenmek gerekmiyor. Fakat bundan dolayı *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'i bir tarafa da atmak gerekmiyor. Zira yukarıda sergilediğimiz sorunlara Kant'ın kendisi çözüm sunuyor. Bunun için *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler*'i Kant'a karşı okumak gerekiyor ve bu mümkün. Bunun için yukarıda aktardığım pasajlardan birisine geri dönmek gerekiyor. Şöyle diyordu Kant:

“İçinde her iki duygu birleşen kişiler, yücelik heyecanının güzellik heyecanından daha güçlü olduğunu görür; ama güzellik heyecanı yer değiştirmez ya da ona güzellik heyecanı eşlik etmezse, yorar ve uzun süre tadı çıkarılamaz.” (4)

Yukarıda sergilediğim gibi, Kant'ın burada yücelik ve güzellik arasında kurduğu hiyerarşik ilişki yanlıştır. Kökeni aynı olan bu iki kavram, birbirlerinin bütünleyicisi olarak da alınabilir. Her iki kavram da yaşamımızın bütün alanlarında gerçekliğimiz ve ideallerimiz arasında kurduğumuz ilişkiyle ilgilidir. Güzellik, daha çok dünyanın kendisini bize gösterdiği formlarla (ki dünya kendisini bize ancak formlar olarak gösterebilir) ve onların dış görünüş halleriyle (nitelikleriyle) ilgilidir. Buna karşın yücelik, öncelikli olarak nicelikle ilgilidir ve niteliğe dönüşebilir. Bu nedenle bu iki kavramı karşı karşıya getirmek doğru değildir. Gerçekliğimiz ve idealimiz arasındaki ilişkiden doğan bu iki kavram birbirini tamamlar. Zira Kant'ın cümlesinin ikinci bölümünde buna işaret ediliyor.

Aynı şekilde Kant'ın cinsler arası ilişkiye dair sergilemiş olduğu tutuma dönecek olursak. Kant, güzelliği kadının belirleyici karakter özelliği ve yüceliği erkeğin belirleyici niteliği olarak belirlemesinin ve bunu erkeğin üstün olduğu hiyerarşik ilişkilere dönüştürmesinin sorunlu olduğunu bildiği için şu belirlemeyi yapma gereği duyuyor. Yukarıda aktardığım pasajlardan birisine tekrar dikkat çekmek istiyorum:

Bundan, kadının soylu niteliklerden yoksun olduğu ve erkek cinsin güzellikten tamamen vazgeçmesi gerektiği anlaşılmalıdır. Aksine, bir kişinin ikisini birlikte getirmesi beklenir; öyle ki, bir kadının diğer tüm meziyetleri yalnızca, uygun

³⁶ Bkz: Barbara Herman, “Ob es sich lohnen könnte, über Kants Auffassung von Sexualität und Ehe nachzudenken”, *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 43/6(1995), ss. 967-988. Kant'ın cinsler arası ilişkiye yaklaşımına dair ayrıntılı bir tartışma ve kaynak için bkz.: Rolf Löchel, “Frauen sind ängstlich, Männer sollen mutig sein: Geschlechterdifferenz und Emotionen bei Immanuel Kant”, *Kant-Studien*, 2006(3), ss. 50-78.

referans noktası olan güzellik karakterini güçlendirmek için birleşsin; diğer yanda, eril nitelikler arasında, erkek türünün ölçütü olarak yücelik açıkça ne çıkar. (16)

Kant'ın bu gözlemine hiyerarşik yaklaşımından temizleyip ve sadece cinslere uygulamasından kurtarıp eşitlikçi temelde bütün bireylere uygularsak özneler arası ilişkiye dair ideal olarak karşımıza Kant'inkinden başka bir toplumsal tablo çıkacaktır. Fakat unutmamak gerekir ki; güzel olan ile yüce olan arasındaki ilişkiyi çözümlerken Kant, sekici ilkeyi ve hiyerarşik ilişki biçimini temel almış olsa da, idealini hiçbir yanlış anlaşmaya yer bırakmayacak bir Şekilde açıkça ifade etmiştir: kötü olandan, çirkin olduğu için kaçınmak ve erdemli olanı, güzel olduğu için sahiplenmek. (18) Kant, bugün yirmibirinci yüzyıl okuru açısından kötü ve çirkin olandan kaçınmak ve iyi, erdemli ve güzel olanı sahiplenmek konusunda yapmış olduğu somut iletişimsel ilişkiye dair çözümler konusunda yanılmış olabilir. Bunun eleştirisini en kapsamlı bir Şekilde ilk olarak *Estetik zerine Dersler*'inde Hegel yapmıştır. Kant, güzel olan neşelendirir diyor. Nietzsche, modernlikte Fransız Devrimi ile başlayan, yoksulların ve 'baldırı çıplaklar'ın önderlik ettiği toplumsal değişimlerin değer sel temelini neşelilikte görmüştür ve bu nedenle karamsarlık lehine neşeliliğe saldırmıştır, çünkü neşelilik iimizi umut dolu bir iyimserlik ile doldurur. Kant'ı ne kadar eleştirsek eleştirelim, onun ideali olan iyi ve güzel olanı hedeflemek, dünyayı güzelleştiren, insanlık da dâhil olmak üzere bütün biyolojik türlerin varlık ve yokluk sorunuyla karşı karşıya olduğu günümüzde her zamankinden daha günceldir. Kant'ın zayıf yanlarını görürken, özellikle bugün açısından çok daha önemli olan güçlü yanını unutmamak gerekir.